

Leidse routes

Samen in
samenhang
stad maken

Met de manier waarop Hilde Blank invulling heeft gegeven aan het stadsbouwmeesterschap Leiden (2017-2021), heeft het begrip stadsontwikkeling in Leiden een nieuwe betekenis gekregen. In de Leidse stadsontwikkeling staan niet langer afzonderlijke bouwprojecten centraal, maar is de focus verlegd naar een gebiedsgerichte aanpak. Het eigen Leidse karakter staat daarbij voorop, net als samenwerking met ondernemers, bewoners en andere betrokkenen. De waardering voor Leiden als complete, samenhangende stad met een overzichtelijke maat en schaal waar alles nabij is, bracht Blank op het idee van dit boekje met wandelingen met Leidse stadmakers. Om te inspireren en om iedereen die op de een of andere manier betrokken is bij de veranderende stad door de ogen van stadmakers te laten kijken.

Deze uitgave verschijnt ter gelegenheid van het afscheid van Hilde Blank als stadsbouwmeester van Leiden. Blank is geboren in Leiden, opgegroeid in Twente en studeerde stedenbouwkunde aan de TU Delft. Ze is directeur van BVR Adviseurs Ruimtelijke Ontwikkeling in Rotterdam en sinds 2017 stadsbouwmeester van Leiden. Blank wordt vaak gevraagd om zaken in beweging te krijgen en doet dat met name door mensen te activeren en te inspireren. Voor Leiden heeft zij zich vooral sterk gemaakt om samen in samenhang stad te maken.

Leidse routes

Samen in
samenhang
stad maken

De Leidse aanpak

In de Leidse stadsontwikkeling staan niet langer afzonderlijke bouwprojecten centraal, maar is de focus verlegd naar een gebiedsgerichte aanpak, zoals het Singelpark XL of de ontwikkeling van het stationsgebied. ‘Kernwaarden’ staan daarbij voorop, net als samenwerking met ondernemers, bewoners en andere betrokkenen. Deze manier van stadmaken is ‘de Leidse aanpak’ gaan heten. Hoe werkt die aanpak? Wat levert die op aan lessen en inzichten? Waar in de stad kun je er resultaten van zien? En wat betekent deze werkwijze voor Leidse stadmakers?

Leiden maakt een flinke groeispurt door. De komende jaren krijgt de stad er duizenden woningen en werkplekken bij. Daar is ruimte voor nodig en dat gaat in Leiden niet zonder slag of stoot. De bebouwde stad ligt ingeklemd tussen de buurgemeenten en wat er resteert aan groene ruimte om de stad heen is geliefd als cultuurlandschap en recreatiegebied. Voor duurzame verstedelijking zijn alle ogen dan ook gericht op de bestaande stad. Zo’n verdichting zal Leiden ontegenzeggelijk ingrijpend veranderen. Niet iedereen zal blij zijn met meer woningen in zijn of haar wijk. Ook zal de druk op de openbare ruimte toenemen. Daarom is het belangrijk dat verdichtingsprojecten niet op zichzelf staan. Door de bouwopgaven in samenhang te ontwikkelen vanuit een visie op de stad als geheel, wordt Leiden een stad waar het beter wonen, werken en recreëren is.

Gebiedsgericht werken

De roep om de cohesie van de stad te versterken kwam vooral op tijdens het werken aan de Omgevingsvisie 2040. Daarin moet de stad als geheel der delen worden beschouwd. Toen Hilde Blank in 2017 werd aangesteld als stadsbouwmeester was de gemeente daar volop mee bezig. Blank bracht het belang van werken met kernwaarden in: wat voor stad is Leiden en wat voor stad wil het zijn? Als je daar overeenstemming over hebt, kun je richting geven aan beleid. In de loop van haar stadsbouwmeesterschap is de werkwijze van ‘samen in samenhang’ en ‘met kernwaarden ontwikkelen aan de stad’ de Leidse aanpak gaan heten.

Het bleek een vruchtbare werkwijze. Zo ontstond in de aanloop naar de Omgevingsvisie 2040 een steeds duidelijker beeld van de kwaliteiten van Leiden. Het is een overzichtelijke stad, alles is nabij en de Randstedelijke ligging en de overvloed aan kennis en cultuur maken het een rijke en kansrijke stad. Toch beleven de inwoners en gebruikers Leiden vaak als een sterke binnenstad met zijn beroemde groene Singel met daaromheen afzonderlijke wijken – een verbrokkeld beeld.

Om daar meer samenhang in te brengen zou het groen in de stad uitkomst kunnen bieden. Zo zou een tweede groene ring wijken met elkaar kunnen verbinden. Wie door zijn ooghalen naar de kaart van Leiden kijkt ziet dat zulke groene verbindingen een tweede Singelpark – Singelpark XL gedoopt – kunnen vormen.

Singelpark XL heeft zowel letterlijk als figuurlijk betekenis. Letterlijk krijgen de wijken meer kwaliteit en meer onderlinge samenhang. Architect Iantje Mantingh wijst in deze publicatie op de noodzaak van het creëren van plekken waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Figuurlijk staat het Singelpark XL – in navolging van het bestaande burgerinitiatief Singelpark – voor de mogelijkheid dat Leidenaren zich delen van de stad kunnen toe-eigenen voor hun eigen initiatieven. Martin Verwoest, stedenbouwkundig supervisor bij de gemeente Leiden noemt in deze publicatie de Theetuin Noord als voorbeeld van zo’n plek waar Leidenaren zelf bijdragen aan een gezonde en inclusieve stad.

Werken vanuit kernwaarden

Hilde Blank kwam er al snel achter dat het werken vanuit waarden Leiden heel goed past. Ze voerde vele gesprekken met allerhande Leidse stadmakers – mensen die op uiteenlopende manieren betrokken zijn bij het verbeteren van de leefomgeving in Leiden. Iedereen had zo een eigen kijk, maar als het ging over de waarden die de stad kenmerken noteerde ze veel overeenstemming. Neem een waarde als ‘stad van kennis en cultuur’. Die waarde heeft een historisch fundament en is nog steeds actueel. Zoals het Bio Science Park, dat niet alleen een fysieke locatie aan de zeezijde van het Centraal Station is, maar dat sociaal, economisch en ruimtelijk verbonden is met Leiden als geheel – of het nu gaat om ondersteunende economie en werkgelegenheid, huisvesting van werknemers of de ruimte voor nieuwe culturele en toeristisch-recreatieve voorzieningen. Voor veel inwoners is het Bio Science Park abstract, totdat ze zien dat zijn impact ook hun directe woon- en werkomgeving raakt. Daarmee is dit kenniscluster van belang voor alle Leidenaren.

Amito Haarhuis, directeur van Rijksmuseum Boerhaave, ziet in de betekenis van het Bio Science Park een aanleiding om anders na te denken over fysieke verbindingen in de stad. Hoe kun je de rijkdom van verleden en heden beter beleefbaar maken? En kan cultuur helpen om de relatie tussen het Bio Science Park en andere delen van de stad zichtbaarder te maken?

De Leidse aanpak met zijn gedeelde waarden maakt het mogelijk om samen over ontwikkelingen in de stad te spreken. De aanpak zet mensen aan om anders te gaan denken, maar biedt ook ruimte om een tegengeluid te laten horen of potenties voor het voetlicht te brengen die niemand eerder zag. Als je vervolgens bij de ontwikkeling van projecten doorbouwt op de Leidse waarden ontstaan projecten met een eigenheid die bij Leiden past, zo leggen architect-stedenbouwer en supervisor van het Bio Science Park Henk Hartzema en gebiedsontwikkelaar Erik Gathier in deze publicatie uit.

Stapels visies en verschuivende rollen

Een abstracte omgevingsvisie met mooie ambities en doelen is pas een eerste stap, want hoe kun je die vertalen in goede plannen die in de Leidse straten kunnen worden uitgevoerd? Veel gemeenten worstelen daarmee. De gemeente Leiden ontwikkelde een stapel visies op verschillende schaalniveaus – van groot naar klein: de regionale omgevingsvisie Hart van Holland, de stedelijke omgevingsvisie Leiden 2040, gebiedsontwikkelperspectieven (bijvoorbeeld voor Leiden-Zuidwest) en gebiedsvisies (zoals voor de stationsomgeving). De gebieden zijn steeds groot genoeg om de samenhang te kunnen vormgeven en klein genoeg om projectmatig aan te pakken.

De Leidse aanpak om de stad meer in samenhang te ontwikkelen vraagt echter ook om op een andere manier te gaan werken – zowel binnen het gemeentelijk apparaat als in het betrekken van ondernemers en burgers van de stad. Blank bracht daarom een ander belangrijk gesprek op gang: een over de verschuiving van rollen. Met het idee van samen stad maken daagde ze de gemeente uit om haar werkwijze te hervormen. Dat dit werd opgepikt door ambtenaren én bestuurders van de gemeente bewijzen de verhalen in dit boekje van Fleur Spijker, wethouder Duurzame Verstedelijking, Ruimte & Wonen en Adrian Los, directeur Stedelijke Ontwikkeling bij de gemeente.

Routes als perspectieven

Voor deze publicatie zijn we met Leidse stadmakers gaan wandelen door de stad. We kwamen in het Singelpark XL, en in andere delen van de stad waar de potentie of resultaten van de Leidse aanpak in de praktijk te zien zijn. Al wandelend krijg je oog voor de eigenheid van de verschillende delen van de stad. Iets wat theatermaker Pepijn Smit als geen ander weet. Hij waardeert de langzame tred van wandelen om elkaars standpunten en verhalen te leren kennen. Noodzakelijk als je samen stad wil maken. Welke verschillende visies op de veranderende stad hebben de stadmakers van vandaag? Welke waarden kunnen helpen om de stad meer cohesie te geven?

Zo ontstond een boeiende verzameling wandelroutes. Zij kunnen inspiratie bieden aan partijen die op welke manier dan ook werken aan Leiden om altijd vanuit samenhang naar ontwikkelingen te kijken. De verschillende invalshoeken van de stadmakers van vandaag zullen stadmakers van de toekomst inspireren hun blik te verbreden, te kantelen of het denken aan te scherpen.

Alles is nabij in Leiden. Fietsend vanuit Noord over de groene Driemanschapskade heb je de schoorsteen van de voormalige energiecentrale in het Energiepark constant in het vizier. Meteen daarachter ligt de binnenstad. ↓1

Te midden van het rijke binnenstedelijke stadsgroen duikt de markante schoorsteen van de voormalige energiecentrale op. Deze majestueuze entree krijg je cadeau als je aan de slag gaat met de herontwikkeling van dit voormalige energieterrein. ↓2

OP PAD MET WETHOUDER EN GEBOREN LEIDENAAR FLEUR SPIJKER

‘Het beeld van Singelpark XL vind ik echt supergaaf’

VIJF MEIPLEIN → BEDRIJVENTERREIN ROOSEVELTSTRAAT → TREKVLIED
→ VAN DER HELMLAAN → MONTGOMERYSTRAAT → BEVRIJDINGSPLEIN
3 KILOMETER | CA. 45 MINUTEN

Toen Fleur Spijker in 2018 wethouder in Leiden werd, zag ze het als haar taak om de groeispuurt die eraan zat te komen gecoördineerd aan te pakken. Spijker: ‘Leiden had visies op alle schaalniveaus nodig om zo’n integrale aanpak te ondersteunen.’

Fleur Spijker is goed bekend met de omgeving van het Vijf Meiplein ❶. Ze herinnert zich: ‘Mijn ouders hadden hier hun eerste kleine appartement. Als baby’tje sliep ik daar met handschoentjes aan, we hadden geen cv.’ Daarna verhuisde het gezin naar de Merenwijk, waar bij Spijker het zaadje is gepland om zich bezig te gaan houden met stadsontwikkeling: ‘Ik zag als kind in de jaren zeventig en tachtig hoe de wijk ontwikkeld werd. Het was een heel andere tijd, de auto stond op een voetstuk. We kijken nu heel anders. Ik vind het belangrijk dat we de stad op een duurzame wijze ontwikkelen en vergroenen, met aandacht voor de kwaliteit van materialen en details, waar gebouwen makkelijk zijn aan te passen aan nieuwe functies die opkomen in de bestaande wijk. Een gebouw moet er over twintig jaar ook nog goed bij staan. Tegelijkertijd wil ik ook voortmaken met de bouwopgave. Ik voel de druk op de vraag naar woningen en werkplekken. Mensen moeten nu soms acht jaar wachten op een sociale huurwoning.’

NIEUWE ROUTES

De woonwijk waar we doorheen wandelen, de Gasthuiswijk, staat nog behoorlijk op zichzelf en is weinig verbonden met de stad als geheel. Spijker: ‘Net zoals veel andere wijken in Leiden. Niet alle Leidse buurten zijn in samenhang – sociaal, vanuit groenstructuren of mobiliteit – ontworpen. Het verbeteren van die samenhang binnen en tussen buurten, in combinatie met verdichten staat nu op de agenda. Dat is belangrijk, want meer samenhang geeft de bewoners van de stad een hogere kwaliteit van leven. De stad krijgt er nieuwe aantrekkelijke routes bij, bijvoorbeeld door ze groener te maken. Je fietst prettiger van a naar b en komt daar door makkelijker op plekken waar je nooit eerder bent geweest.’ Zonder het de auto al te moeilijk te willen maken krijgt in Leiden tegenwoordig de fiets ruim baan. Leiden is zo compact dat je op de fiets overal in twintig minuten kunt komen. ‘Al ben ik een snelle fietser’, voegt Spijker er met een knipoog aan toe.

KNOTWILGEN OP BEDRIJVENTERREIN

De wethouder wijst op een slootje omgeven door knotwilgen, midden in het bedrijventerrein Rooseveltstraat ❷. ‘Dit hele prachtige stukje stad valt pas op als je oog hebt voor kwaliteiten die je kunt verbeteren.’ Het slootje ligt in het verlengde van de groene zone aan de Van der Helmlaan en komt uit op de Trekvaart. Spijker: ‘Maar dat hier de Trekvaart ❸ loopt heeft bijna niemand door. Wie loopt er nu dwars door dit bedrijventerrein naar het water?’

PIEPEN EN KRAKEN

In bedrijventerrein Rooseveltstraat liggen clusters bedrijven rondom doodlopende straten. Zo is er een binnenstraat waar onder meer online supermarkt Picnic, een groot verhuurbedrijf voor gereedschap en een verfwinkel zijn gevestigd ❹. De straat is ruim opgezet en middenin staat een handjevol vrachtwagens te ronken. Spijker: ‘Dit soort locaties zal op termijn transformeren tot een gemengd woonwerkgebied. Dat proces gaat gepaard met piepen en kraken. Begrijpelijk houden de bedrijven graag vast aan de vierkante meters die ze nu hebben, maar als je vasthoudt aan zoveel ruimte moet je veel woningen toevoegen om een goed leefklimaat voor wonen en werken te maken. Dat betekent dat je flink de hoogte in moet.’ Let wel, wil Spijker benadrukken, het gaat er niet om bedrijvigheid de stad uit te jagen: ‘Je kunt hier zeker efficiënter met ruimte omgaan, bijvoorbeeld door gedeeld of ander gebruik van mobiliteit. Dat hoeft niet ten koste te gaan van de economie van de stad, die bedrijvigheid is immers de basis voor het goed functioneren van de stad.’

SOCIALE FUNCTIES

Onze ronde brengt ons weer terug op het startpunt van de wandeling. Rondom het Bevrijdingsplein ❺ is al nieuwe bebouwing verrezen, maar ondanks deze verdichting kan het winderige plein nog wel wat sjeu gebruiken. Spijker: ‘We kunnen daarbij leren van bijvoorbeeld het woonwerkgebied Energiepark dat aan de noordkant van de binnenstad komt. In het plan daarvoor zitten veel sociale functies. Het Energiepark wordt straks een ministadje met ruimte voor ambachten en cultuur waar plaatselijke ondernemers een plek krijgen. Analoog aan zo’n aanpak kun je de kwaliteit op dit type naoorlogse pleinen verbeteren – door goed te kijken naar het soort ondernemer dat hier zit en door de mensen uit de buurt erbij te betrekken. Door verder te bouwen op de kwaliteiten die zij zien kun je de sociale cohesie en de ziel van de wijk versterken.’

MEER SAMENHANG, MEER GROEN

Volgens Spijker moeten burgers intensief betrokken blijven bij de stadsontwikkeling. Spijker: ‘De digitalisering kan daarbij helpen. Je kunt toekomstperspectieven in 3D en interactief met mensen delen. Daarbij vind ik het beeld van Singelpark XL echt supergaaf – het is als een wiel met spaken. Zo’n beeld is ijzersterk en kan de Leidenaren laten zien dat ze met de stadsontwikkeling van de komende jaren meer samenhang en meer groen terugkrijgen. Er vandaaruit kun je dan samen het gesprek aangaan over afzonderlijke projecten.

‘Ik ambieer nog vier jaar wethouderschap. Ik zou graag nog verder werken aan het met elkaar mooier maken van de stad.’

FLEUR SPIJKER (D66) IS GEBOREN EN GETOGEN IN LEIDEN. SINDS 2018 IS ZE WETHOUDER DUURZAME VERSTEDELIJKing, RUIMTE & WONEN. SPIJKER IS OPGELEID ALS JURIST EN WAS EERDER ONDER MEER WERKZAAM ALS ADVOCaat. VAN 2014 TOT 2018 HAD ZE ZITTING IN DE LEIDSE GEMEENTERAAD.

Dit slootje aan de Rooseveltstraat laat elke wandelaar links liggen. Er staat immers een flink hek omheen. Maar speurend naar kansrijk groen om delen van de stad beter te verknopen komt hij wel in het vizier: de sloot maakt deel uit van een waterstructuur die de Korte Vliet met de Trekvllet verbindt. ↓3

Je zou het niet zeggen, maar dit is het dichtst bewoonde stukje van Leiden. Door in het voormalige universitaire Cité Médicale – onderdeel van Bio Science Park – losstaande gebouwblokken met hoge dichtheden te plaatsen blijft er rondom veel ruimte over voor een groene en waterrijke openbare ruimte. ↓4

RONDJE CAMPUS MET HENK HARTZEMA

‘Ik ben trots op elke stoeptegel die in de goede richting wordt gelegd’

GRAND CAFÉ DE STAL TEGENOVER NATURALIS → BOERHAAVEKWARTIER
(VAN RIJSELPAD) → SCHILPEROORTPARK → BASECLEAR (SILVIUSWEG 74)
→ J.H. OORTWEG 62 → ZERNIKEDREEF
3,2 KILOMETER | CA. 45 MINUTEN

Daar zal je de supervisor van het Bio Science Park, Henk Hartzema, hebben. Wie anders loopt er op de Leidse campus met onder zijn arm een op paneel geprint masterplan? Dat doet alleen een ruimtelijk ontwerper. Die wil zijn plan voor de transformatie van het gebied op zak hebben om steeds de samenhang der delen te kunnen duiden. Want de campus zonder kaart in één oogopslag overzien is onmogelijk – het gebied is 130 hectare groot en loopt van het Centraal Station tot voorbij de snelweg A44 in Oegstgeest.

Een duidelijk centrum heeft dit gebied ook al niet. Het is een verzameling van zeven deelgebieden. Pal achter het treinstation is de transformatie het verst gevorderd. Hier ligt het Schilperoortpark met het voormalige universitaire Cité Médicale uit 1924. De oude gebouwen, zoals Pathologie, zijn inmiddels omgebouwd tot woon-werkgebouwen ①. ‘Wist je dat dit het dichtst bewoonde wijkje van Leiden is?’ zegt architect en stedenbouwkundige Henk Hartzema als we door het Schilperoortpark ② wandelen.

De bestaande stad verdichten is worstelen met beperkingen. Maar dat zie je aan dit stuk stad niet af. Dat is te danken aan de stedenbouwkundige keuzes die aan de basis liggen van het plan: volop functie-menging, woningen toevoegen en losstaande gebouwblokken een hoge dichtheid geven, zodat rondom veel ruimte overblijft voor een groene en waterrijke openbare ruimte. Ook houd je zo de groene gebieden rondom de stad open. Deze benadering is nu gemeengoed geworden voor allerhande verdichtingslocaties in Leiden. Hartzema: ‘We waren met dit project de tijd ver vooruit.’

SCHOENENDOZEN IN HET GROEN

Hartzema loopt al meer dan vijftien jaar rond in Bio Science Park. Het masterplan dat hij met zijn team maakte, stamt uit 2009 en is gemaakt in opdracht van de Universiteit Leiden en de gemeente. Is het plan dan zoetjesaan niet wat gedateerd? Hartzema schudt zijn hoofd. ‘In het masterplan leggen we heel bewust maar weinig vast – we hebben gekozen voor zogeheten open planning. Hoe minder je vastlegt, hoe beter je kunt vasthouden aan de dingen die je wél vastlegt. We werken met een raamwerk, maar daarbinnen kan de invulling – gebouwen, infrastructuur, groen – veranderen in de tijd. Zo kunnen we flexibel inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen.’

Wel legt het masterplan een handjevol regels vast voor de invullingen van het raamwerk – bijvoorbeeld dat alle gebouwen eenvoudige vormen moeten krijgen, zoals een schoenendoos: losstaand met aan vier kanten zichtzijden ❸. ‘Op die manier wordt de openbaarheid van de ruimte maximaal. We willen ook geen hekken om gebouwen. Daarin volgen we oude principes van de Leidse binnenstad – daar grenzen gebouwmuren ook aan publieke pleinen en straten.’

LEIDSE BESCHEIDENHEID

Hartzema is bekend met campusconcepten. Hij maakte masterplannen voor campussen in Tilburg, Eindhoven en Amsterdam en bewaakt ook op deze plekken als supervisor de kwaliteit van de ontwikkeling. De campus in Leiden heeft specifieke eigenaardigheden. Hartzema: ‘De Leidse campus heeft niet één enkele eigenaar, zoals de meeste campussen, maar wel zestig of zeventig. Zo kun je nooit het gebied totaal nieuw ontwerpen. Ik ben hier meer regisseur dan stedenbouwkundige, en onderdeel van een groot team dat samen aan de gebiedsontwikkeling werkt. Soms moet ik vooral naar mensen luisteren en dan weer ben ik degene die de knopen doorhakt. Mijn taak is vooral om gemeenschappelijke noemers te vinden en alle partijen dezelfde kant op te laten kijken.’ Dat levert een traag proces op, maar ook veel voldoening. Hartzema: ‘Elke stoeptegels die in de goede richting wordt gelegd of elke aanplant van een nieuwe boom, daar ben ik trots op.’

Hoewel Leiden bekendstaat om zijn bescheidenheid – wat bijvoorbeeld te zien is aan de weinig uitgesproken architectuur – uiten Leidenaars zich langzaamaan steeds trotser over hun stad. In de architectuur blijkt dat met name in publieke gebouwen, zoals Naturalis, een gebouw dat eigenheid en zelfvertrouwen uitstraalt.

BINNEN EN BUITEN

Tegelijkertijd is de bescheidenheid een groot goed. Het denken vanuit het collectieve belang zit de stad in de genen. Hartzema wijst naar de gevel van het bedrijf BaseClear ❹, een laboratorium dat is gespecialiseerd in DNA-analyse. ‘De jonge ondernemers die het lab runnen wilden zich per se hier vestigen, in hart van de campus, waar de publieke ruimte het meest intensief wordt benut.’ Op het gebouw prijkt niet de naam van het bedrijf maar van de campus en de gevel is transparant, waardoor we kunnen zien hoe binnen mensen in witte jassen in de laboratoriumruimtes aan het werk zijn. ‘Zo’n bescheiden en betrokken houding tegenover de omgeving helpt om straks meer eenheid in de campus te brengen.’

Zo’n houding ligt niet altijd voor de hand bij de bevolking van deze campus. Hartzema: ‘Bèta’s zijn vaak naar binnen gericht. Zet ze alleen achter een werktafel en ze zijn in hun element. Dat zie je terug aan de architectuur – die is vaak introvert. Terwijl het idee van een campus juist is dat nieuwe initiatieven ontstaan vanuit kruisbestuiving. Wij doen ons best de architectuur open te maken door uitnodigende entrees te maken, gangen die uitkijken op de straat of werkplekken aan het raam. Met horeca in de publieke ruimte en evenementen op specifieke plekken proberen we reuring in het gebied te krijgen.’

PLANNEN IN SAMENHANG

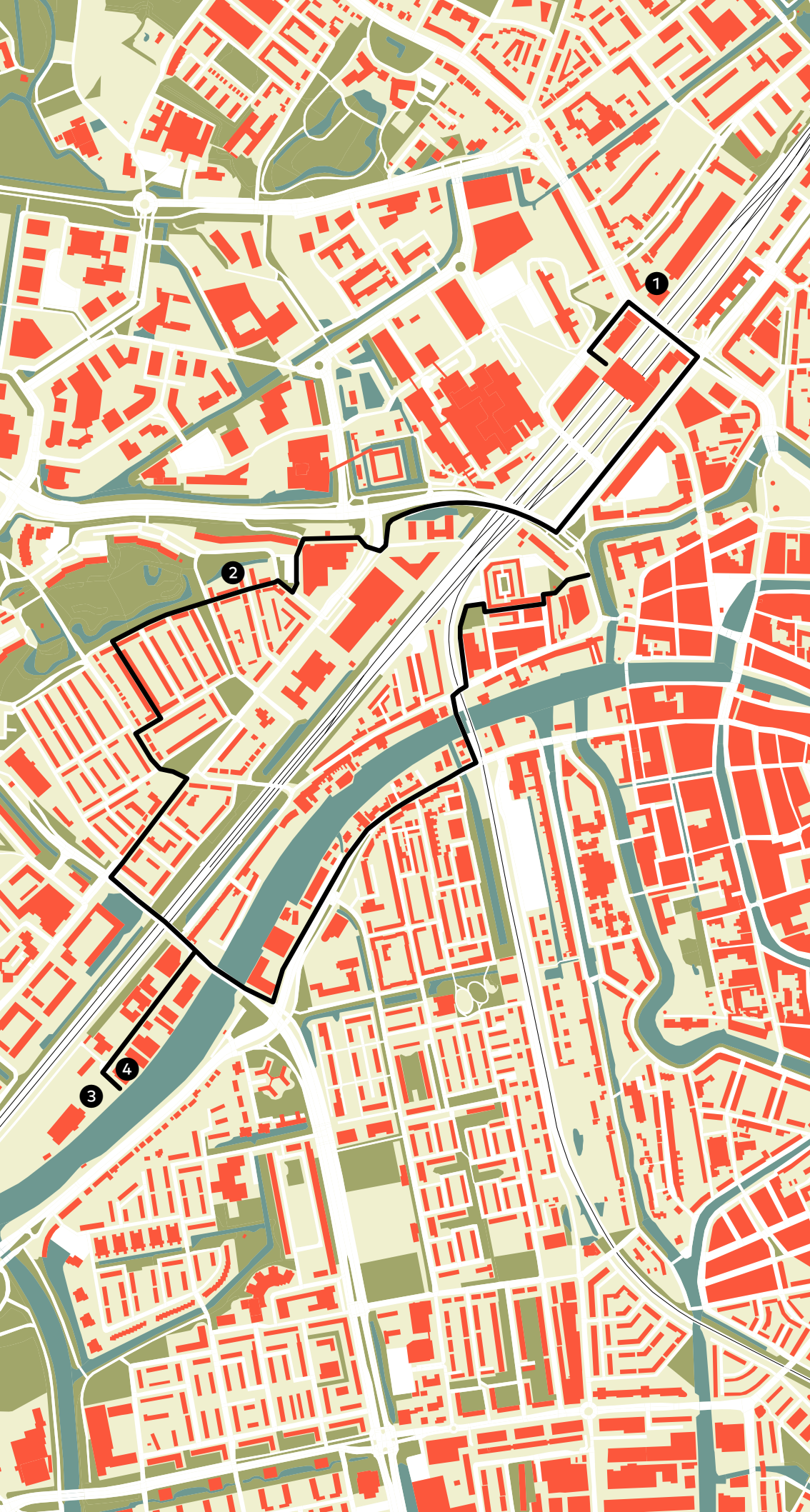
Je kunt je afvragen wat de meerwaarde is van plannen in samenhang. Waarom niet zeven verschillende delen los van elkaar ontwikkelen? Daar komt de flinke masterplankaart van pas. Hartzema: ‘Je kunt duidelijk zien dat de grotere structuren waardevol zijn voor heel Leiden – goede fietsverbindingen met het ommeland en door de stad, wandelpaden die losliggen van de auto- en fietsroutes, watergangen en groene zones ❺.’

De benadering past goed in het streven van Leiden om de biodiversiteit in de gemeente te verbeteren. ‘Daarvoor heb je een goed verbonden groenstructuur nodig en een uitgekiend beplantingsplan. Normaal gesproken krijg je dat nauwelijks voor elkaar in een gebied met zo veel partijen. Maar nu kunnen we zo’n opgave koppelen aan de structuur die er al ligt vanwege het raamwerk. De stad wordt er gezonder van en de leefbaarheid verbetert. Daarvan profiteert heel Leiden en omgeving.’

HENK HARTZEMA IS ARCHITECT EN STEDENBOUWKUNDIGE. IN 2005 RICHTTE HIJ STUDIO HARTZEMA OP. IN VEEL PROJECTEN IS HIJ LANGDURIG BETROKKEN ALS ADVISEUR, ONTWERPER EN/OF SUPERVISOR. HARTZEMA WERKT SINDS 2004 AAN HET ONTWERP VAN HET LEIDEN BIO SCIENCE PARK.

Het industriegebied Amphoraweg met de voormalige betoncentrale op het Werninkterrein is een uitgelezen locatie voor een stadse transformatie. De beschutte zone heeft brede straten en pleinen en hoe gaaf zou het zijn om de Rijn hier publiek toegankelijk te maken. Met een fietsvoetgangersburg over de Rijn komt dit gebied bovendien voor veel mensen binnen fietsafstand. ↓5

DOOR DE OGEN VAN ADRIAN LOS NAAR DE STAD KIJKEN

‘Hoe gaaf als hier een kade aan de Rijn zou komen’

STATIONSGBIED → PLESMANTUNNEL → LAGE MORS
→ PARK KWEKLUST → WERNINKTERREIN
4 KILOMETER | CA. 1 UUR

Met Adrian Los, directeur cluster Stedelijke Ontwikkeling, door de stad wandelen, is als kijken door een caleidoscoop. Vanuit zijn kennis en ervaring legt hij makkelijk verbanden tussen verschillende schaalniveaus – zoals de invloed die de regionale positie van Leiden heeft op het stationsgebied van de stad. Daardoor kantelt je blik op eenzelfde stukje stad steeds opnieuw, ga je de samenhang tussen projecten zien en wordt de potentie van verborgen stukjes stad zichtbaar.

De wandeling start in het stationsgebied. Adrian Los kent dat gebied op zijn duimpje en steekt meteen van wal: ‘Toen ik hier van 2006 tot 2008 projectleider Stationsomgeving was, werkten we heel projectmatig, echt per plot. Er was in wezen geen masterplan voor het geheel. Nu beschouwen we projecten veel meer in hun context, in relatie tot de omliggende openbare ruimte en thema’s als bereikbaarheid of kwaliteit van leven. Daardoor krijgt het werken aan samenhang veel meer aandacht.’

VERSCHILLENDE SCHALEN

Die samenhang zoekt Los ook op andere schalen dan de stad van zijn wandeling. ‘Het station is naast een knooppunt in de stad, ook een regionaal knooppunt. Leiden Centraal verbindt de Noord- en de Zuidvleugel van de Randstad met elkaar. Het station ligt op een drukke spoorlijn en is in reizigersaantallen het zesde station van Nederland. Veel mensen zien Leiden als een provinciestad van 125.000 inwoners. Maar Leiden houdt allang niet meer op bij zijn gemeentegrenzen. De stad is vergroeid met Oegstgeest, Leiderdorp, Zoeterwoude en in mindere mate ook met Voorschoten, Katwijk en Noordwijk. Als je zo naar Leiden kijkt telt de stad al gauw 300.000 inwoners. Dan kun je de stad vergelijken met Utrecht.’

Met zo’n centrale positie in de Randstad is het stationsgebied een logische plek om te gaan verdichten. Dat levert nieuwe woonwerk-gebouwen op, zoals de toren Lorentz die tegenover het station ligt. Maar het maakt ook vergeten stukjes stad zichtbaar, zoals de Connexion-remise ❶ die vlak naast het station ligt, maar niet publiek toegankelijk is en daardoor in de beleving van veel mensen geen deel uitmaakt van de stad. Los: ‘Toen de remise in onbruik raakte en in de verkoop kwam hebben we als gemeente de stoute schoenen aangetrokken en de grond aangekocht. Zo kregen we een positie in een gebied waar we als gemeente nog nauwelijks grondbezit hadden. Met zo’n positie heb je meer te zeggen over wat er kan komen aan functies en aan inrichting van de publieke ruimte.’

SINGELPARK XL

Dat het ondertussen is gaan regenen, deert Los weinig. Hij wil graag park Kweeklust ❷ laten zien en dus wandelen we onder het spoor door via de Plesmanweg naar het park. Los: ‘Het zijn dit soort groene zones die aan belang winnen bij verdichtingsopgaven. Je ziet aan een plek als park Kweeklust hoe je flinke groene plekken in de stad – en die zijn er in Leiden een heleboel – kunt benutten om te werken aan een betere samenhang in de stad: hier is het park met relatief kleine ingrepen aantrekkelijker gemaakt als plek om te bezoeken en te relaxen en ook is met nieuwe beplanting de biodiversiteit verbeterd. Dat komt niet alleen park Kweeklust, maar de hele stad ten goede. Ik vind daarom het idee in onze nieuwe omgevingsvisie om op termijn allerhande groene fragmenten aan elkaar te koppelen tot een Singelpark XL erg inspirerend.’

PUBLIEKE KADE AAN DE RIJN

Nog een plek waarvoor kijken door je oogharen nodig is om de potentie ervan te ontdekken is het bedrijventerrein Amphoraweg. Een argeloze fietser zou deze straat nooit zomaar inslaan. Er staat een bordje doodlopende weg bij de entree – de route loopt dood op de voormalige betoncentrale op het Werninkterrein ❸. Je kunt elkaar amper verstaan door grote vrachtwagens die in- en uitrijden bij de vele bedrijfjes die hier gevestigd zijn. Los: ‘Maar loop maar eens mee naar de Rijn ❹.’ We steken een dwarsstraatje in en stuiten op een groot hek. Turend door de spijlen verzucht Los: ‘Hoe gaaf zou het zijn als hier een openbare kade aan de Rijn zou komen. Er staat grote druk op deze prachtige stad om verder te verdichten. Daar hebben de huidige bewoners en gebruikers soms minder begrip voor. Ons antwoord daarop is zorgvuldige verstedelijking, passend bij de eigenheid van een plek. De hoogbouw, de inpassing, de ontsluiting, het groen en de energievoorziening; alles is maatwerk.’ Hij draait zich om en maakt een breed armgebaar: ‘Op de kaart lijkt dit terrein, ingeklemd tussen water en spoorlijn redelijk smal, maar kijk eens hoeveel ruimte er is. Zonder de bedrijvigheid in de weg te zitten kunnen hier flink wat woningen worden gebouwd, in een beschermde sfeer, passend bij de eigenheid van dit gebied. Wonen aan de Rijn, wie wil dat niet?’

ADRIAN LOS IS GEOGRAAF EN WERKT AL 25 JAAR IN DE GEBIEDSONTWIKKELING, MET NAME AAN BINNENSTEDELIJKE HERONTWIKKELING. VAN 2006 TOT EN MET 2008 WAS HIJ PROJECTMANAGER VOOR ONDER MEER HET STATIONSGBIED VAN LEIDEN, WAT TOEN NOG LEIDEN CENTRAAL HEETTE. VANAF 2018 IS HIJ WERKZAAM ALS DIRECTEUR VAN HET CLUSTER STEDELIJKE ONTWIKKELING BIJ DE GEMEENTE LEIDEN.

Wie goed speurt in de stad ontdekt nog heel veel onontdekte groene plekjes. Nabij de Stinksloot in Leiden-Noord ligt zo'n plek die volop ruimte biedt om een verrijking voor de stad te worden. ↓6

De drukke verkeersader Willem de Zwijgerlaan is een stukje omlaag gelegd zodat een royale groene verbinding tussen de binnenstad en Noord ontstond. Zo'n fijne schakel maakt de stad iets kleiner. Bestemmingen zoals een middelbare school, de moskee of het Noorderpark zijn nu te bereiken op tien minuutjes fietsen door het groen. ↓7

ZWERNEN DOOR LEIDEN-NOORD MET MARTIN VERWOEST

‘We geven burgers verantwoordelijkheden die ze nog nooit hadden’

SINGELPARK → NIEUW LEYDEN → DRIEMANSSCHAPSKADE OVER DE WILLEM DE ZWIJGERLAAN → THEETUIN NOORD EN HET NOORDERPARK → VIA DE PIETER BOTHSTRAAT DE WILLEM DE ZWIJGERLAAN WEER OVERSTEKEN → DRAKESTEYNPLAATS (DAKPARK) → SOESTDIJKKADE → NOORDERKWARTIER
6 KILOMETER | CA. 1,5 UUR

Martin Verwoest is stadmaker pur sang. Hij werkt als stedenbouwer bij de gemeente Leiden aan visies en beleid, samen met zijn teamgenoten en met stadmakers uit de stad. Waar dat in de praktijk toe leidt, laat Verwoest zien tijdens een wandeling door Leiden-Noord.

Toen Martin Verwoest in 2011 bij de gemeente kwam werken werd hem gevraagd om de gemeentelijke structuurvisie uit te werken in projecten. Verwoest kwam er al snel achter dat de opgave precies andersom moest worden gesteld. ‘De projecten liepen wel, maar de structuurvisie was te beperkt. De opgaven van de grote transities – zoals de energietransitie en klimaatadaptatie – vroegen om een blik die over de grenzen van een plangebied rijkt. We moesten de projecten in samenhang gaan zien en regionaal gaan denken.’

Inmiddels beschikt Leiden over een goedgevulde gereedschapskist waarmee de stad kan werken aan meer samenhang. Zo formuleerde de gemeente visies voor de verschillende schalen: een regionale omgevingsvisie, een stedelijke omgevingsvisie, stadsdeelplannen, gebiedsvisies en randvoorwaarden voor projecten. Zo vertaalt Leiden zijn abstracte ambities steeds concreter tot op het niveau van de straat waar projecten moeten worden gerealiseerd.

Hoe dat werkt laat Verwoest meteen zien bij het startpunt van de wandeling. Verwoest: ‘We staan hier op het punt waar het Singelpark en de Haarlemmertrekvaart elkaar kruisen ❶. De trekvaart heeft enorme potentie als groene verbinding: hij leidt je van de binnenstad, via het Singelpark en het Leidse Hout de stad uit naar de Kagerplassen en het bollenlandschap. Dat zijn prachtige landschappen onder de rook van Leiden. In de wijken konden we op sommige plekken aan de vaart de auto wat terugdringen door het dubbelparkeren op te heffen. Dat maakte het mogelijk om met meer groen prettige verblijfsplekken aan het water te maken.’

EINDJES AAN ELKAAR KNOPEN

Even later passeren we de drukke Willem de Zwijgerlaan. Verwoest: ‘Hier hebben we de laan een stukje verdiept en een brug aangelegd die het centrum via het Singelpark verbindt met het Noorderpark en de wijken rondom. Het is niet alleen een fietsbrug, er ligt ook een flinke lap groen omheen ❷.’

De overgang voelt inderdaad niet als een bruggetje, maar als een flinke groene verbinding. Even verderop staat Theehuis Noord ❸, een idee van de bewoners van Leiden. Verwoest: ‘We willen werken aan meer samenhang in de stad, en daarvoor experimenteren we ook met ruimte voor projecten van burgers. We geven ze verantwoordelijkheden die ze nog nooit hadden.’ Theehuis Noord is zo’n project dat vanuit de gemeenschap is ontstaan. Bewoners hadden behoefte aan een ontmoetingsplek en zijn samen met de gemeente op zoek gegaan naar financiering. Het lokale architectenbureau Gaaga ontwierp een volledig demontabel gebouw. ‘Zo kun je de onderdelen van het gebouw elders opnieuw gebruiken, mocht het initiatief niet succesvol blijken te zijn. Maar zo pakte het hier niet uit. De plek werkt goed met onder meer een speel-goeduitleen, kunstbijeenkomsten en activiteiten in het Noorderpark.’

STADSSILHOUET

Ter hoogte van woonwijk de Kooi moet nog zo’n zelfde type groene verbinding over de Willem de Zwijgerlaan komen. Verwoest: ‘Daarop hebben we al geanticipeerd met de aanleg van het park Drakesteynplaats ❹. Die ligt op het dak van de plaatselijke supermarkt. Een uitzonderlijk project, want een gemeentelijk park op een gebouw van een particuliere eigenaar is ingewikkeld – stel dat het dak gaat lekken –, en dat soort risico’s gaat een gemeente liever uit de weg. Maar hier streeft de gemeente een hoger doel na: het koppelen van de tuin van Noord (waar het theehuis ligt) aan het centrum van de wijk, zodat ook mensen uit deze wijk straks hun weg naar de tuin weten te vinden. En dus planden we het park tóch op het dak.’

Het dak op wandelend wijst Verwoest naar het zuiden. ‘Zie je daar in de verte de Meelfabriek de lucht in steken ❺? Vanaf het dakpark is goed te zien dat Leiden een compacte stad is en dat hogere gebouwen vanuit alle hoeken van de stad te zien zijn. In de toekomst komt er met het verdichten van de stad ook hoogbouw in de buitenste ringen van de stad en daarmee verandert het stadssilhouet. Des te meer reden om die hoogbouw kwaliteit te geven.’

SLIM PLANNEN EN FINANCIEREN

Zwervend door het Noorderkwartier komen we te spreken over de financiering van publieke projecten. Verwoest: ‘Binnenstedelijk ontwikkelen is altijd kostbaar – je moet grond vrijmaken, eventueel sloopwerkzaamheden uitvoeren, vervuilde grond afgraven. Aan zo’n opgave extra hoge kwaliteitseisen stellen is budgettair niet gemakkelijk. Wat helpt om kosten te besparen is slim plannen. We weten bijvoorbeeld precies waar de riolen de komende jaren aan vervanging toe zijn. In samenhang met die werkzaamheden kunnen we andere opgaven zoals vergroening en maatregelen voor de energietransitie meenemen.’

Behalve door deze aanpak van ‘werk-met-werk-maken’ denkt de gemeente ook na over nieuwe strategieën voor onder meer de energietransitie. Hoe krijg je het bijvoorbeeld voor elkaar dat particulieren financieel bijdragen aan de noodzakelijke verduurzamingsslag? Verwoest: ‘Als het energieneutraal maken van je woning 30.000 tot 60.000 euro kost, krijgt bijna niemand dat zomaar gefinancierd. Maar wat als je mensen die verduurzamen de mogelijkheid geeft hun woning uit te breiden? Dan stijgt de woning in waarde en wordt het eenvoudiger om te investeren. Dat komt zowel de energietransitie als de verstedelijking ten goede.’ Verwoest kijkt uit naar dergelijke vernieuwende manieren van werken: ‘Dan gaan we echt samen met elkaar stad maken!’

MARTIN VERWOEST IS STEDENBOUWKUNDIG SUPERVISOR BIJ DE GEMEENTE LEIDEN. HIJ IS SINDS 2011 BETROKKEN BIJ DE TRANSFORMATIES VAN LEIDEN. DAARBIJ RICHT HIJ ZICH OP ALLE SCHAALNIVEAUS, VAN STOEPTEGEL TOT STADSREGIO, EN KOPPELT VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST IN PLANNEN.

Leidse cultuurinstellingen slaan de handen ineen om de culturele en kennisplekken in de stad ruimtelijk en inhoudelijk beter te verbinden en zichtbaar te maken. Vind maar eens, dwalend door de vele nauwe steegjes in hartje Leiden, de voordeur van Rijksmuseum Boerhaave... ↓8

‘Je moet gaan voelen dat hartje Leiden het Cultuurkwartier is’

DE RODE LOPER VAN NATURALIS VIA STATIONSGBIED NAAR DE BINNENSTAD
→ CULTUURKWARTIER RONDOM RIJSMUSEUM BOERHAAVE → MEELFABRIEK
3 KILOMETER | CA. 45 MINUTEN

Amito Haarhuis is als museumdirecteur van Rijksmuseum Boerhaave op allerlei manieren bezig met verbinden: het verknopen van de geschiedenis aan de huidige tijd, het ruimtelijk verbinden van culturele en kennisinstellingen in de stad en het koppelen van Leidenaren – bewoners, onderzoekers en ontwerpers – die zich inzetten voor het zichtbaarder maken van cultuur en kennis in de stad.

Lijnen van het verleden naar het heden zijn snel getrokken. Leiden heeft een roemrijk verleden als het gaat om de biomedische wetenschappen, en nog altijd beschikt de stad over knappe koppen in dat vakgebied. Amito Haarhuis: ‘In de Leidse musea werd die link niet altijd goed gelegd. Een gemiste kans, want daarmee weten veel mensen niet over wat voor een kennisrijkdom deze stad beschikt. Het Leids continuüm van verleden naar nu kun je illustreren door verhalen van wetenschappers en patiënten van nu toe te voegen aan de verhalen die de musea over vroeger vertellen.’

Stomtoevallig had Rijksmuseum Boerhaave vlak voor de corona-uitbraak een expositie gepland over besmettelijke ziekten en hoe die het leven kunnen ontwrichten. De expositie Besmet! laat precies zien wat Haarhuis bedoelt met het verbinden van heden en verleden. In de expositie zie je dat mensen in de middeleeuwen vanwege de pest ook in quarantaine moesten. Ook mondkapjes zijn niet nieuw – in de middeleeuwen droegen mensen pestmaskers. En de corona-app die je laat weten als je in de buurt van een onlangs besmet persoon bent geweest, doet denken aan de lazaruskleppen, houten kleppen waarmee melaatsen de voorbijgangers waarschuwden.

Met het museum wil Haarhuis graag een podium bieden voor de verhalen van het verleden die je nodig hebt om de vooruitgang van nu te begrijpen en verder te brengen. Dat is geen abstract verhaal: ‘Het Nucleus Building waarin het bedrijf BaseClear huist op het Leidse Bio Science Park, heeft zalen vernoemd naar roemrijke wetenschappers en artsen, zoals Van Leeuwenhoek en Boerhaave. De campus is nu volop in het nieuws, omdat hier neusspray voor corona wordt gemaakt, en vaccins bij de farmaceut Janssen Vaccines.’

MUSEUM VAN HET JAAR

Haarhuis wil ook een andere verborgen rijkdom van de stad zichtbaar maken. ‘De stad heeft misschien wel de rijkste cultuurdichtheid van Nederland’, vertelt de museumdirecteur trots. ‘Er zijn maar liefst veertien musea in Leiden, waaronder vier rijksmusea. Onlangs werd Naturalis uitgeroepen tot Europees museum van het jaar. Wij hadden die eer in 2019.’

Wat Haarhuis frustreert is dat veel van die musea zo slecht zichtbaar en vindbaar zijn. Haarhuis ontvangt me op zijn kantoor in het museum waar hij me meeneemt op een denkbeeldige wandeling van Naturalis ❶ via het Centraal Station naar zijn museum: ‘Vind Rijksmuseum Boerhaave ❷ maar eens als je de weg in Leiden niet kent.’ Inderdaad. Het is flink dwalen door de vele nauwe steegjes om de voordeur van het gebouw te vinden. Vanaf het routebordje aan de Haarlemmerstraat ❸ zie je het museum niet liggen. Bovendien kan ook het Vrouwenkerkhof ❹, waar het museum aan grenst wel wat uitnodigender ingericht worden. Haarhuis: ‘Als mensen hier prettig een drankje kunnen drinken blijven ze graag langer in de wijk. Daar is ook reden toe, want er gebeurt een heleboel in dit stukje stad. De Lakenhal ❺ zit in de buurt, het Museum Volkenkunde ❻, de Leidse Schouwburg ❼, bioscopen en er zitten heel veel creatieve ondernemers zoals websitebouwers en illustratoren.’

CULTUURKWARTIER

Haarhuis wil de handen ineenslaan met andere cultuur- en kennisinstellingen. Hij richtte er de Stichting Cultuurkwartier voor op. Haarhuis: ‘Nu is de Lammermarkt aangewezen als cultuurplein. Maar die ruimte is te groot voor kleinschalige activiteiten. Denk aan intieme concertjes op binnenpleintjes of poëziebijeenkomsten – activiteiten waar allerhande doelgroepen op afkomen, ook de millennials die liever een evenement dan een museum bezoeken. We willen met de stichting nadrukkelijk niet hele nieuwe programma’s of bouwactiviteiten op touw zetten, maar beter benutten wat er al is – bijvoorbeeld mooie wandelroutes maken tussen plekken, blinde muren en stegen verfraaien, bijzondere verlichting toevoegen of kunst in de openbare ruimte plaatsen. Als vanzelf moet je gaan aanvoelen dat je in hartje Leiden in het Cultuurkwartier bent. Samen met de culturele instellingen, ondernemers, bewoners en de gemeente, en met hulp van creatieven en landschapsarchitecten gaat de stichting een visie maken voor de buitenruimte.’

CULTURELE HARTLIJN

Haarhuis: ‘Aan de overkant van het spoor in het Bio Science Park begrijpen ze perfect dat de wetenschap van vandaag voortborduurt op de kennis van toen. De gemeente zag die waarde al heel goed en maakt een hartlijn van de campus naar het Centraal Station. Zo kunnen mensen vanaf het station snel hun weg vinden naar de lifesciencebedrijven, het ziekenhuis en de universiteit. Maar waarom die hartlijn niet door trekken? Zodat ook Rijksmuseum Boerhaave en het Cultuurkwartier aantakken. Met een aantrekkelijke ruimtelijke verbinding. Misschien kan die zelfs doorgetrokken worden tot aan de Meelfabriek ❸. Die ruimtelijke verbinding is heel logisch, want die laat verbanden zien tussen het wetenschappelijk erfgoed van vroeger en nu.’

AMITO HAARHUIS IS BIOLOOG EN WETENSCHAPSEDUCATIE- EN COMMUNICATIE-PROFESSIONAL. SINDS 2018 IS HIJ DIRECTEUR VAN RIJKSMUSEUM BOERHAAVE.

Leiden-Zuidwest heeft een enorme overmaat aan groene ruimte. Ontwerpers zien deze plekken als mogelijkheid om te verdichten en het groen compacter te maken en tegelijkertijd meer betekenis te geven. Maar volgens een Leidse huisarts draagt dit ogenschijnlijk ongebruikte en lege groen juist positief bij aan de mentale gezondheid. ↓9

‘Iedereen heeft in zijn leven kwetsbare periodes’

VISMARKT → BREESTRAAT OVERSTEKEN NAAR WOLSTEEG → VIA DE GEKROONDE LIEFDEPOORT EN DE NIEUWSTEEG NAAR DE DOEZASTRAAT → SINGELPARK DOORKRUISEN → HERENSTRAAT → TUINSTADWIJK → VRIJHEIDSLAAN ZWERVEND DOOR LEIDEN ZUIDWEST NAAR DE KORTE VLIET
8 KILOMETER | CA. 2 UUR

In de ontwerpstudio van architect Ianthe Mantingh hangt een enorme maquette van Leiden-Zuidwest aan de muur. Met haar collega's maakte ze in opdracht van vier woningcorporaties een plan om woningen toe te voegen en gelijktijdig de leefbaarheid van de wijk te verbeteren. Kern van hun aanpak: verweesde plekken tot leven wekken.

Mantingh vertelt enthousiast over de opdracht die in de ontwerpstudio van start ging met een grondige analyse van de openbare ruimte. ‘Wat zijn die groene vlakjes nu precies? Een oever, een heg, openbaar groen, een schoolplein? Dan zie je dat er veel restruimte is waar geen functies zijn en waar mensen zich niet verantwoordelijk voor voelen. Die voegen nu niks toe aan het stedelijk leven. Met die plekken kun je aan de slag.’

Om dit soort kennis te vergaren moet je op ooghoogte naar de stad kijken, vertelt Mantingh terwijl ze haar wandelschoenen aantrekt. Mantingh neemt me mee naar Zuidwest, dwars door de verschillende ‘jaarringen’ van de stad: van de Vismarkt ❶ in de oude stad, door het Singelpark naar de negentiende-eeuwse ring met tuindorpen, via het spoor naar het naoorlogse Zuidwest. Mantingh: ‘In elk deel van de stad zijn de publieke ruimte en de bebouwing steeds heel anders. Je leest eraan af hoe er in verschillende tijden nagedacht werd over stadmaken.’ Op deze manier wordt duidelijk wat volgens Mantingh de architectonische opgave is van vandaag en in het bijzonder in Zuidwest: ruimte geven aan die ontmoeting.

We steken van de drukke Breestraat de Wolsteeg ❷ in. Daar klinkt het stadsgeluid plots prettig gedempt. Mantingh: ‘Van die overgangen, van drukte naar stilte, heeft Leiden er een heleboel. Steegjes en hofjes ❸ zijn toegankelijk en dat maakt dat de stad goed doorwaadbaar is. Die differentiatie in publieke ruimtes – van geborgen plekken naar open ruimtes – is een belangrijke kwaliteit van Leiden. Die beschutte plekken zitten als het ware in het stedelijke weefsel gebakken. Het zijn dit soort ruimtes waar je mensen gemakkelijk ontmoet.’

GESLOTEN GORDIJNEN

Voor Mantingh is ontmoeten een belangrijk thema. ‘Een gebouw is nooit een doel op zich. Een stad is altijd dienstbaar aan het stedelijke leven. Steden zijn ontstaan omdat mensen elkaar willen ontmoeten.’ In Tuinstadwijk wijst ze me op de gesloten gordijnen in een straat waar de voordeuren op een smalle stoep uitkomen. ‘Zodra ze dicht zijn weet je dat mensen op de begane grond onvoldoende gevoel van privacy hebben. Aan de overkant liggen de huizen met hun voordeur aan een klein plantsoen ❹. Mantingh: ‘Daar is de stoep ook breder. Je ziet meteen aan de open gordijnen en plantenbakken voor de deur dat bewoners zich eigenaar voelen over de stoep en in huis voldoende privacy ervaren. Mensen gaan dan meer voor hun buurtje zorgen en krijgen meer oog voor elkaar. Zweeds onderzoek wijst uit dat tachtig procent van de ontmoetingen in een buurt op de stoep bij de voordeur plaatsvindt. Je ziet elke dag dezelfde man zijn hondje uitlaten en maakt op den duur een keer een praatje. Zo groeit een buurtnetwerk – een netwerk waar je misschien vandaag weinig behoefte aan hebt, maar dat heel waardevol is op het moment dat jij je kwetsbaar voelt. En dat gaat niet alleen om mensen die oud zijn of zorg nodig hebben. Iedereen heeft in zijn leven kwetsbare periodes.’

Eenmaal het spoor over in Zuidwest blijkt de openbare ruimte totaal anders van karakter. Mantingh: ‘De openbare ruimtes in de wijk hebben vaak geen functie. Ze zijn vaak minder goed onderhouden en anoniem en daardoor voelen mensen zich er niet snel veilig. En kijk ook eens hoeveel beganegrondverdiepingen hier volledig gesloten zijn ❺. Al die gevels met dichte garagedeuren... Dat is dodelijk voor het straatleven.’

EENZAAMHEID EN VERDUNNING

In de jaren zestig en zeventig toen Zuidwest werd aangelegd, kreeg het ontmoeten in de buurten weinig aandacht, analyseert Mantingh. ‘Het huis was het middel om het welzijn van de mensen te verbeteren. Het was een groot goed om je zo’n prettig huis te kunnen veroorloven en jezelf te kunnen redden. Maar die verworvenheid heeft een keerzijde en dat merken we nu.’ Volgens Mantingh is het hoog tijd voor een andere houding in de stedenbouw en de architectuur en moet ontmoeten meer aandacht krijgen in het ontwerpen voor de stad. Zo groeit het aantal eenpersoonshuishouden en de groep van ouderen en daarmee ook de eenzaamheid onder mensen. In de kwetsbare wijken nemen armoede en criminaliteit toe. Ook zijn mensen in de afgelopen decennia ruimer gaan wonen. Dat lijkt winst, maar komt wijken vaak niet ten goede. ‘Neem Merenwijk. Die wijk is gebouwd voor 20.000 mensen maar daar wonen er nu 14.000. Daardoor verdwijnen er voorzieningen en openbaar vervoer en is er steeds minder leven op straat.’

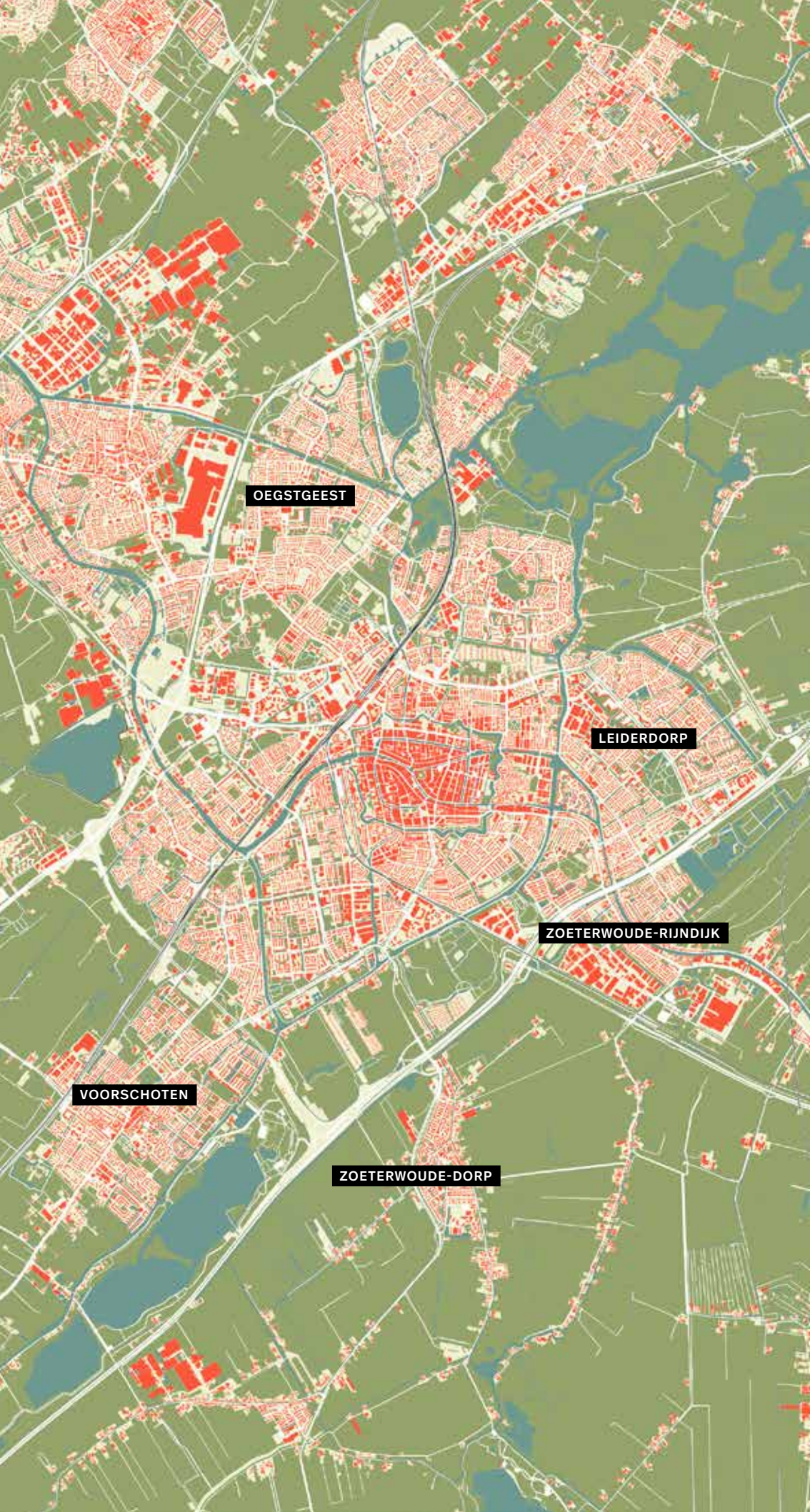
KEUZES MAKEN

‘Als architecten moeten we onze verantwoordelijkheid nemen’, vindt Mantingh. ‘Als wij geen ruimte voor ontmoeting creëren in onze steden gaat die er zeker niet komen. De gemeente moet ook keuzes durven maken. Vind je het belangrijk dat mensen gemakkelijk van a naar b kunnen? Of wil je wijken met goede voorzieningen? Leiden is zo’n compacte stad, daar kun je gemakkelijk per fiets doorheen bewegen. Hoe erg is het dan als mensen niet overal in de stad met de auto kunnen komen?’ Maar burgers moeten ook anders gaan denken. ‘We vinden het prima om geld in privéruimtes te stoppen, maar lastig om het uit te geven aan collectieve ruimtes. Terwijl je er een veiligere stad voor terugkrijgt met minder overlast en meer sociale samenhang.’

IANTHE MANTINGH IS ARCHITECT. SAMEN MET ARCHITECT PATRICK COLLY RUNT ZE HET LEIDSE ZIJDEKWARTIER ARCHITECTEN. DE NAAM VAN HET BUREAU VERWIJST NAAR EEN DENKBEELDIG WIJKJE IN DE STAD, EN REFLECTEERT DE WIJZE WAAROP MANTINGH GRAAG AAN DE STAD WERKT: MET AANDACHT VOOR DE BUURT EN FOCUS OP DE MENSEN.

Op de grens tussen stad en ommeland schuurt het vaak. Elke functie heeft zijn eigen plek – de snelweg, het fietspad, een glasbouwbedrijf, een woonwijk – maar niks heeft met niks te maken. Hoe mooi zou het zijn hier de stad Leiden met het Valkenburgse Meer te verbinden? ↓10

An aerial photograph of the Leiden region in the Netherlands. The city of Leiden is visible in the center, surrounded by green fields and water. Several labels are placed on the map: 'OEGSTGEEST' in the upper left, 'LEIDERDORP' in the middle right, 'ZOETERWOUDE-RIJNDIJK' in the lower right, 'ZOETERWOUDE-DORP' in the lower center, and 'VOORSCHOTEN' in the lower left. The map shows a dense network of roads and buildings, with green areas representing parks and fields.

IN GEDACHTEN WANDELEN MET PEPIJN SMIT

‘Op de Lammermarkt zet je geen windmolens’

EEN MENTALE TOCHT DOOR DE BUURDORPEN VAN LEIDEN

Theatermaker Pepijn Smit repeteerde in het voorjaar van 2021 met zijn Leidse theatergezelschap PS|theater in het monumentale Muziekgebouw van Zoeterwoude-Dorp. Smit: ‘Er wordt al jaren gehint op een fusie van Leiden met de randgemeenten. Maar heeft Leiden wel voldoende oog voor de eigenheid van de omliggende dorpen? Kennen de Leidenaren bijvoorbeeld het verhaal van een boer in Zoeterwoude? Pas als je weet wie je burens zijn snap je de eigenheid van bepaalde plekken.’

Met hun theaterstukken richtte het gezelschap van Pepijn Smit de blik het afgelopen jaar over de grenzen van Leiden, naar de buurdorpen Zoeterwoude, Leiderdorp, Voorschoten en Oegstgeest. Smit: ‘Als je Leiden vanuit de lucht bekijkt, zie je een agglomeratie van verstedelijkt gebied. Soms is de overgang tussen stad en dorp nog amper te traceren, bijvoorbeeld op de grenzen tussen Leiden en Leiderdorp en Oegstgeest.’

Zo’n standpunt van bovenaf past de theatermaker maar slecht. Liever gaat hij naar buurten toe. Daar haalt hij met zijn collega-theatermakers letterlijk de verhalen op die zijn voorstellingen kleur geven. Smit en zijn team wilden het naadje van de kous weten over de dorpen en hun bewoners. Smit: ‘We bestudeerden eerst de statistieken om te kijken wie nu eigenlijk de bewoners zijn van een bepaald gebied en stelden zo een mix samen van bewoners die we wilden betrekken bij ons project. Vervolgens nodigden we de verschillende groepen uit om deel te nemen aan een spel, waardoor we ze heel veel vragen konden stellen.’

GONNY, AAD EN JOKE

Het rondje vragen stellen leverde talrijke verhalen op voor de voorstelling *Wij zijn de bureen*. Smit: ‘Normaal gesproken organiseren we een uitvoering op de locaties waar de verhalen leven. Zo creëer je een collectieve gebeurtenis. Vanaf dat moment kleeft het verhaal aan een specifieke plek. Door corona konden we wel over elk dorp een eigen voorstelling maken, maar moesten we die online presenteren.’ Toch nemen de verhalen je mee op reis. Zo vertelt Gonny, die al haar hele leven in Leiderdorp woont dat ze zich nog de boerenkarrewielen herinnert die ratelen over de stenen van het dorp. En Aad en Joke uit Voorschoten constateren dat hun dorp een echt ons-kent-onsdorp is. Tegelijkertijd vragen ze zich hardop af, of niet hetzelfde geldt voor wijken van de steden.

Smit komt, terugkijkend op zijn projecten, tot dezelfde conclusie. ‘Ik dacht altijd dat mensen in de stad minder wijkgebonden waren dan in de dorpen. Maar na de projecten die ik Leiden en de buurgemeenten heb gedaan ben ik teruggekomen op dat idee. Leiden is dorpser dan je denkt. De plek waar je woont is bepalend voor de vorming van sociale structuren. Veel mensen zijn gebaat bij een kleinschalige maat van samenleven. Dat geldt voor de mensen in de dorpen, maar ook in Leiden. Nu Leiden binnen zijn grenzen flink aan het verdichten is, moet je die menselijke maat niet verliezen. Leiden is klein genoeg om gemakkelijk van de ene naar de andere buurt te gaan om elkaars verhalen te beluisteren – en groot genoeg om voldoende onbekends te hebben om nog te ontdekken.’

SYSTEMEN BLOOTLEGGEN

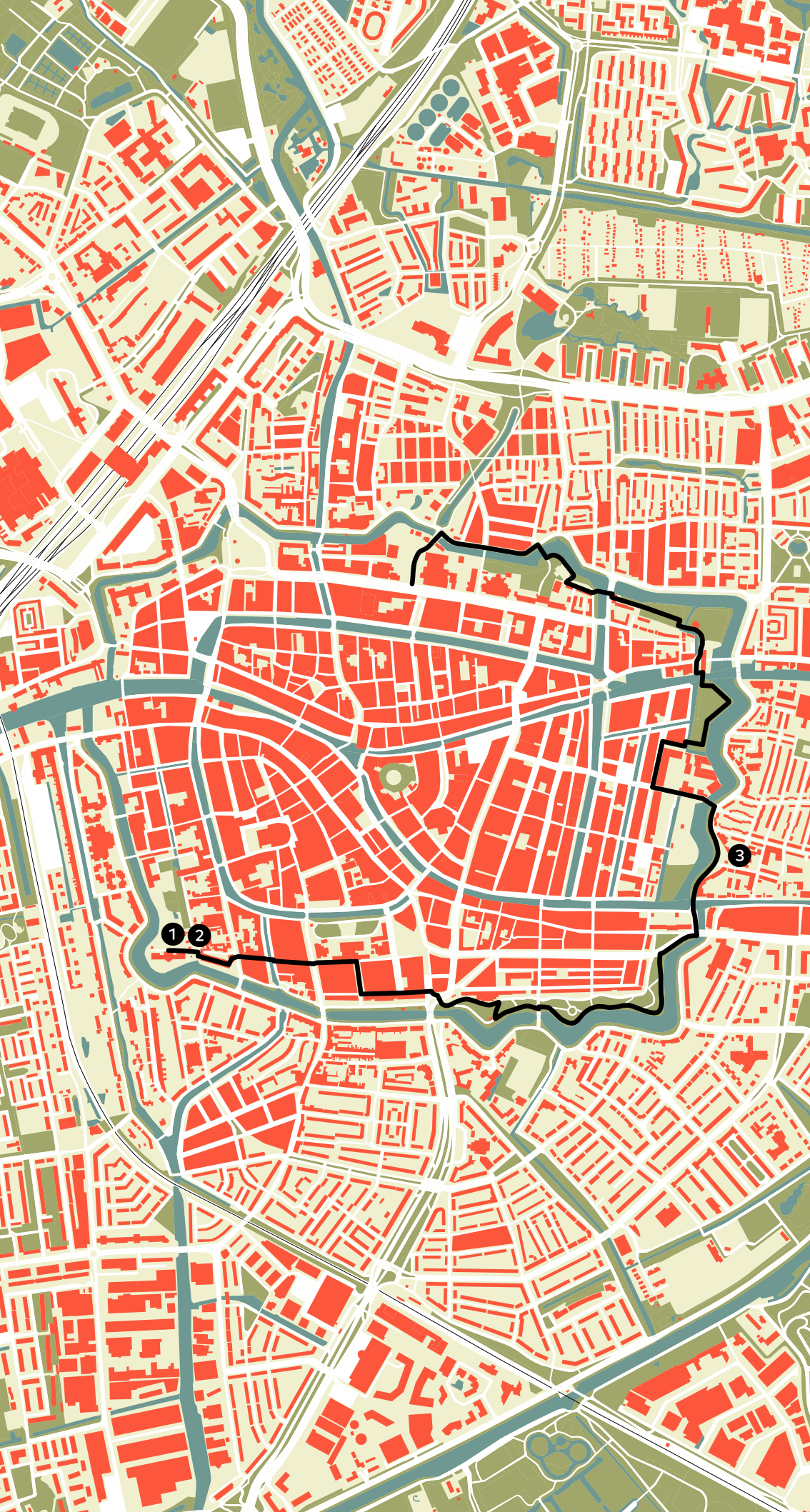
Met zijn nieuwste voorstelling *Onze grond* belicht Smit verschillende perspectieven op de bouw van een distributiecentrum in het buitengebied van een dorp. Zo’n plan is geen onrealistisch scenario voor een dorp onder de rook van een stad als Leiden die strak in zijn stedelijke jasje zit. Het object van discussie had in plaats van een distributiecentrum net zo goed een windmolen of zonneweide kunnen zijn. Het gaat Smit erom dat Leiden en zijn bureen samen na moeten denken over het open gebied en de vele opgaven die daar een plek zoeken, zoals de energietransitie, woningbouw, recreatie en landbouw. Smit: ‘Op de Lammermarkt zet je geen windmolens neer.’

Met hun theaterproducties willen Smit en zijn collega’s blootleggen hoe een gemeentelijke fusie of de bouw van een distributiecentrum werkt, niet de oplossing bieden. ‘Het is interessanter om de verschillende blikken van de betrokkenen te laten zien. Door de tijd te nemen en stil te staan kun je de perspectieven die in de samenleving leven leren kennen. Dat is belangrijk als je met elkaar samen de stad wil maken.’

PEPIJN SMIT IS GEBOREN IN ZOETERWOUDE. HIJ STUDEERDE AAN DE THEATERSCHOOL IN AMSTERDAM EN BELANDDE IN 2010 IN LEIDEN WAAR HIJ SAMEN MET ACTEUR TIJS HUYS HET STADSGEZELSCHAP PS|THEATER OPRICHTTE. DAT WAT DE STAD BEWEEGT EN DE VERHALEN VAN DE MENSEN UIT DE STAD VORMEN STEEDS DE BASIS VOOR ELKE VOORSTELLING.

Door te kijken vanuit stadsontwikkeling en niet alleen vanuit projectontwikkeling zou je hier een andere stedenbouwkundige opzet verwachten, zoals een groener binnenhof. De ligging aan het Singelpark en de nabijheid van de Hortus bieden hier alle aanleiding toe. ↓11

TUSSEN VISIE EN UITVOERING VOLGENS ERIK GATHIER

‘Een stad is altijd in ontwikkeling’

STERRENWACHT VIA STERRENWACHTLAAN → HET PLANTSOEN
→ UTRECHTSE VEER EN SINGELBRUG → ZIJLSINGEL TER HOOGTE
VAN OOSTERDWARSSTRAAT → MEELFABRIEK → ENERGIEPARK
6 KILOMETER | CA. 1,5 UUR

Van alle stadmakers die nodig zijn voor een goed gesprek over ruimtelijke kwaliteit in de stad, wordt de projectontwikkelaar misschien wel het minst gehoord. Hij komt vaak laat aan tafel, als de visies al gereed zijn en de randvoorwaarden vastgesteld. ‘Een gemiste kans’, vindt ontwikkelingsmanager Erik Gathier. ‘Plannen worden er beter van als ontwikkelaars er vroeger bij betrokken worden.’

Je zou verwachten dat een gebiedsontwikkelaar graag wil afspreken op een braakliggend terrein, waar nog volop gebouwd kan worden. Maar Erik Gathier wil per se afspreken voor de historische Sterrenwacht van Leiden ❶. Gathier: ‘Mijn opa en oom waren sterrenkundigen en hebben in die hoedanigheid hier ook weleens gewerkt. Daarnaast vind ik het belangrijk in de geschiedenis te starten, in het bijzonder op een plek die verbonden is aan de wetenschap, want dat is typisch Leids. Een wandeling door de bestaande stad maakt bovendien duidelijk dat een stad, hoe historisch ook, altijd in ontwikkeling is.’

STENIG BINNENPLEIN

Neem het buurtje dat in 2012 naast de Sterrenwacht verrees. Gathier: ‘Dit project laat zien hoe snel maatschappelijke opgaven kunnen veranderen. Kijk maar eens hoe stenig het binnenplein is ❷. Met de huidige opgave om te vergroenen zou het er hier vermoedelijk veel groener uit hebben gezien. Naast de lantaarnpalen is volop ruimte voor groen in plaats van steen. Je zit nota bene pal naast de Hortus!

‘Zo’n jaar of vijf geleden moest ik de betekenis van het woord natuur-inclusief nog googelen. Nu is die opgave gelukkig al niet meer weg te denken. Van meet af aan moet tegenwoordig binnen projecten ruimte en geld gereserveerd worden voor vergroening, dat was nieuw voor ontwikkelaars. Maar het is wel hard nodig want vergroening draagt bij aan bijvoorbeeld het temperen van hitte in steden, het verbeteren van de gezondheid van bewoners of opgaven in de sociale hoek – denk aan vergrijzing en eenzaamheid. Met compacte tuinen in de openbare ruimte kun je ouderen verleiden mee te doen in het onderhoud. Zo komen mensen hun huis uit en dragen ze samen met buurtbewoners een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid hun leefomgeving mooi te houden. En kijk eens of je dergelijke besparingen terug in het project kan stoppen, want vergroenen drukt op de financiële balans en we moeten ervoor waken opgaven met elkaar te combineren, zeker gezien de grote behoefte aan betaalbare woningen op dit moment.’

NIEUW COLLECTIEF

Sociale cohesie is overigens niet alleen voor ouderen belangrijk. Gathier: ‘De coronacrisis toont wel aan dat ook veel jongeren behoefte hebben aan goede contacten in de nabijheid. Zelf wilde ik ook graag in de buurt van mijn vrienden wonen. We keken of we met een vrienden-groep iets konden kopen, maar op de overspannen woonmarkt komen we er maar moeilijk tussen. Ik ontdekte bovendien dat ik niet de enige was met zo’n woonwens. Onderzoek wijst uit dat starters op de woonmarkt graag in de buurt van hun vrienden willen wonen. Dat vinden ze vaak belangrijker dan de locatie in de stad waar ze kunnen wonen.’

Gathier richtte een collectief op waar jongeren zich als groep kunnen inschrijven voor koop of huur. ‘Als bij aanvang van een ontwikkeling de sociale cohesie onder de toekomstige bewoners al sterk is, ontwikkelen ze vaak makkelijk een gevoel van eigenaarschap over hun omgeving. Dat zorgt voor meer woonplezier én zo kunnen bijvoorbeeld de kosten voor beheer worden verlaagd.’

STADSGROEN IN DE LUWTE

Gathier: ‘Sociale cohesie kun je stimuleren door gerichte ontwerp-keuzes.’ De timing van deze constatering kon niet beter. We wandelen namelijk net op de Zijlsingel ter hoogte van Oosterdwardsstraat waar een stukje stadsgroen in de luwte ligt: een stoep waaraan de voordeuren van huizen liggen en die aan de straatkant een dichte groene zoom heeft met hoge bomen en struiken ❸. Gathier: ‘Waar het Plantsoen in het Singelpark bekend terrein is voor Leidenaren om te vertoeven als het mooi weer is, zijn deze groene, luwe zones in de wijk minstens zo belangrijk voor de stad. Ik kan me zo voorstellen dat rond etenstijd de bewoners hun voordeur opendoen en hun tafeltjes op de stoep plaatsen. Zo leer je de mensen in je straat vanzelf kennen.’

MET ELKAAR, NIET NA ELKAAR

Gathier heeft als jonge ontwikkelaar mooie ambities voor de stad. ‘Maar ik weet ook waar we als ontwikkelaars tegenaan lopen in de uitvoering. Naar mijn idee slaat de gemeente nu een beetje door in het maken van ontwikkelperspectieven. Als die vastliggen en de randvoorwaarden bepaald zijn kun je gaandeweg de uitvoering niet meer gemakkelijk aanpassen, bijvoorbeeld als visies wijzigen door wisselingen van de wacht binnen de politiek of door maatschappelijke trends.’

Ook het ‘stapelen van ambities’ – een project moet én heel duurzaam, én klimaatneutraal én betaalbaar zijn – levert volgens Gathier tegenstrijjdigheden op. ‘Aan alle ambities voldoen én tegelijkertijd betaalbare woningen aanbieden wordt steeds lastiger. Ik zou de gemeente willen aanmoedigen al eerder met ons te gaan samenwerken. Je kunt ontwikkelaars ook als adviseurs zien en ze in een vroeg stadium betrekken. In de dialoog ontstaan vaak de beste plannen.’

ERIK GATHIER STUDEERDE CIVIELE TECHNIEK AAN DE TU DELFT EN IS ONTWIKKELINGS-MANAGER BIJ GEBIEDSONTWIKKELAAR AM. HIJ HOUDT ZICH BEZIG MET HET NOORDELIJKE DEEL VAN ZUID-HOLLAND, WAARONDER LEIDEN.

Op de Zijlsingel ter hoogte van Oosterdwarsstraat ligt een stukje stadsgroen in de luwte: een stoep waar de voordeuren van huizen op uitkomen. Een prima plek om rustig de krant te lezen in de zon. Je ziet dat bewoners zich eigenaar voelen van hun buitenruimte. ↓12

Samen in samenhang de stad blijven maken

Hilde Blank zette zich de afgelopen vier jaar als stadsbouwmeester van Leiden in voor een betere samenhang in de stad in samenwerking met tal van betrokkenen uit diverse sectoren, zoals overheid, maatschappij, cultuur, bouw, gezondheid, kennis en ondernemers. Deze uitgave laat zien dat deze manier van stadmaken voet aan de grond heeft gekregen. De praktijk laat echter ook duidelijk zien hoe deze Leidse aanpak nog beter tot wasdom kan komen. Hilde Blank geeft adviezen voor de toekomst.

Kijken door andere ogen leidt tot nieuwe inzichten, dat laten de gesprekken en wandelingen in dit boekje wel zien. Het helpt bij het herkennen en waarderen van wat er leeft in de stad en van wat typisch Leids is – en dat biedt de basis om vanuit de Leidse eigenheid verder te kunnen ontwikkelen aan de stad. Dat gaat niet vanzelf. Iedere betrokken partij heeft zijn eigen belangen. Maar samen stadmaken vraagt om een kijk op de ontwikkeling van Leiden vanuit een algemeen belang.

Om erachter te komen wat Leidenaren verbindt organiseerde Blank stadmakersbijeenkomsten over thema's zoals Leidse waarden, vestigingsklimaat en hoogbouw. De bijeenkomsten leerden dat een dialoog tussen partijen helpt om beter inzicht te krijgen waar emoties rondom thema's vandaan komen. Met die kennis kunnen opgaven een gerichtere aanpak krijgen. Zo lijkt de discussie over hoogbouw meer te gaan over de zorg dat er mensen komen te wonen die geen binding met de wijk hebben of over de betaalbaarheid van de woningen, dan over de hoogte van de gebouwen.

Opgaven enkel ruimtelijk bekijken zou hier niet leiden tot goede oplossingen. Met sociaal-maatschappelijke kennis komen oplossingen in het vizier die voor iedereen een verrijking zijn. Zo heeft de hele buurt profijt van een buurtfunctie op de begane grond, het toewijzen van een deel van de woningen aan buurtbewoners of het toevoegen van een groene route.

Het is de kunst om op het juiste moment de juiste verbinding te maken. Maar als samen optrekken érgens kan, is het in Leiden. Met zijn compacte maat en schaal is Leiden een overzichtelijke stad.

Verbinding tussen ruimte en programma

Vaak houdt een stadsbouwmeester zich louter bezig met de fysieke omgeving. Een beperkte blik, want vanuit samenhang kijken naar de ontwikkeling van de stad heeft ook een sterk programma-tische kant. Daarbij gaat het niet alleen om de oppervlakte maar ook over het type programma en over doelgroepen. De Leidse Omgevingsvisie zet in op het maken van gemengde wijken – het mengen van monofunctionele woonwijken met werken en (maatschappelijke) voorzieningen en het mengen van bedrijventerreinen met wonen en voorzieningen. Welk programma komt straks waar, wat betekent dat voor de omgeving en welke gevolgen heeft dat voor bijvoorbeeld vervoersstromen of het inrichten van de openbare ruimte? Het is van belang om vanuit ‘het geheel der delen’ keuzes over programma te maken. Door dat vroeg te doen, met uiteenlopende stadmakers, weerspiegelen programmakeuzes wat er leeft in de stad, en krijgt een ontwikkeling een gebiedseigen karakter.

Gemeente als verbinder

De gemeente is van oudsher de hoeder van het algemeen belang, de publieke zaak. De gemeente Leiden werkt aan het nieuw invullen van deze rol en kijkt scherp naar de eigen organen, instrumenten en methoden die ze daarvoor kan inzetten – met onder meer een set visies op uiteenlopende schaalniveaus en aandacht voor samenhang en eigenheid. Leiden is daarmee een voorloper nu landelijk de roep aanzwelt om meer sturing door de overheid.

Het inzetten van ontwerpkracht is een beproefd middel om beter zicht te krijgen op wat de schaalsprong van Leiden betekent voor de bestaande stad en de regio. Ontwerpers zijn in staat om ambitie en beleidsdoelen te vertalen op de kaart en om kansen te verkennen. Vroeger hadden gemeenten ontwerpafdelingen in dienst, die zelf plannen maakten op de schaal van de stad en stadsdelen. De laatste jaren zie je een meer faciliterende overheid en ligt de focus meer op het begeleiden van projecten en plannen van anderen.

In haar rol als verbinder kan de gemeente nog groeien. Zo kan de gemeentelijke dienst Stedelijke Ontwikkeling meer werk maken van het benoemen van die eigenheid van Leiden en toezien dat die ook benut wordt in projecten. Die rol zit de dienst als gegoten. Door zijn jarenlange betrokkenheid met de stad kan hij een stevige tegenhanger zijn van ontwikkelende en bouwende partijen. Daarbij gaat het niet alleen om het begeleiden van projecten maar ook om het ontwerpen van het landschap in en om de stad, om de inrichting van de openbare ruimte en ruimte te bieden aan opgaven als energietransitie en klimaatverandering.

Naar de volgende stap

Ontwerpen vanuit de eigenheid van de stad is juist nu belangrijk in Leiden. Die eigenheid staat onder druk door de noodzaak om in korte tijd veel te bouwen. Tegelijk ligt eenzijdigheid op de loer, door prijsopdrijving van gronden en woningen komen de diversiteit en inclusiviteit van de stad onder druk te staan. De sociale kant van stadsontwikkeling vraagt meer aandacht. Door stadmakers meer bij de ontwikkeling van Leiden te betrekken en te blijven kijken vanuit verschillende perspectieven neemt de betrokkenheid toe en raken ontwikkelingen meer verbonden met de eigenheid van de stad.

Of daarvoor een nieuwe stadsbouwmeester nodig is, is de vraag. Een stadscurator – als vervolg op de functie van stadsbouwmeester – kan helpen verschillende initiatieven in de stad te verbinden en een brug te slaan tussen verschillende beleidsvelden. Een onafhankelijke aanjager voor het gesprek tussen betrokkenen uit alle domeinen. Zo’n stadscurator houdt zich dan ook niet alleen bezig met stedenbouw, maar ook met de samenhang van vraagstukken die de hele stad aangaan – zonder beperking van sectoren en schalen.

Bij voorkeur heeft een stadscurator zijn of haar sporen verdiend in het ruimtelijk domein. De stadscurator moet zowel een visionair zijn als kennis hebben van de uitvoering. Een zekere statuur helpt om vanuit ervaring anderen mee te kunnen nemen in het denken. Al moet de kennis van de jonge generatie – in staat om snel sociaal contacten te maken en multidisciplinair te denken – niet onderschat worden. Misschien kan het ‘samen optrekken’ ook in het stadscuratorschap een goede aanpak zijn: jong en oud die elkaars perspectieven scherpstellen.

De Haarlemmertrekvaart kan uitgroeien tot een groene verbinder. Hij leidt je van de binnenstad, via het Singelpark en het Leidse Hout de stad uit naar het ommeland. Overal zie je plekjes die herbestemd kunnen worden en waar de oevers openbaar gemaakt kunnen worden. Zo krijgt 'Leiden, stad van water' meer betekenis. ↓13

Singelpark XL

Pleidooi voor een verbonden stad

Met de manier waarop Hilde Blank invulling heeft gegeven aan het stadsbouwmeesterschap Leiden (2017-2021), heeft het begrip stadsontwikkeling in Leiden een nieuwe betekenis gekregen. In de Leidse stadsontwikkeling staan niet langer afzonderlijke bouwprojecten centraal, maar is de focus verlegd naar een gebiedsgerichte aanpak. Het eigen Leidse karakter staat daarbij voorop, net als samenwerking met ondernemers, bewoners en andere betrokkenen. De waardering voor Leiden als complete, samenhangende stad met een overzichtelijke maat en schaal waar alles nabij is, bracht Blank op het idee van dit boekje met wandelingen met Leidse stadmakers. Om te inspireren en om iedereen die op de een of andere manier betrokken is bij de veranderende stad door de ogen van stadmakers te laten kijken.

Deze uitgave verschijnt ter gelegenheid van het afscheid van Hilde Blank als stadsbouwmeester van Leiden. Blank is geboren in Leiden, opgegroeid in Twente en studeerde stedenbouwkunde aan de TU Delft. Ze is directeur van BVR Adviseurs Ruimtelijke Ontwikkeling in Rotterdam en sinds 2017 stadsbouwmeester van Leiden. Blank wordt vaak gevraagd om zaken in beweging te krijgen en doet dat met name door mensen te activeren en te inspireren. Voor Leiden heeft zij zich vooral sterk gemaakt om samen in samenhang stad te maken.

Stadmakersvocabulaire

Stadmakers

Stadmakers zijn mensen met verschillende achtergronden en deskundigheden die actief betrokken zijn bij de ontwikkeling van Leiden. Publieke partijen zijn ook stadmakers.

Stadmakersbijeenkomst

Op initiatief van stadsbouwmeester Hilde Blank komen deze stadmakers regelmatig bij elkaar. Per onderwerp varieert de samenstelling van genodigden en de werkwijze van de bijeenkomsten. De stadmakerbijeenkomsten komen niet in de plaats van participatie of inspraak – ze zijn aanvullend en meningsvormend en bedoeld om meer inzicht te krijgen in wat er speelt en leeft in de Leidse samenleving. Resultaten uit de bijeenkomsten zijn niet vrijblijvend en worden gebruikt voor nieuw beleid om projecten en plannen te voorzien van nieuwe perspectieven, om initiatieven te stimuleren en te ondersteunen en om samenwerking te bevorderen.

Colofon

Initiatief

Hilde Blank, Stadsbouwmeester Leiden 2017-2021

Wandelingen met

Fleur Spijker, Henk Hartzema, Adrian Los, Martin Verwoest,
Amito Haarhuis, Ianthe Mantingh, Pepijn Smit en Erik Gathier

Redactie

Marieke Berkers, Hilde Blank, Ankie Stoutjesdijk, Martin Verwoest

Tekst

Marieke Berkers

Eindredactie

Maarten Ettema

Ontwerp

Ankie Stoutjesdijk

Fotografie

Theo Baart

Lithografie

Marc Gijzen

Druk

Puntgaaf drukwerk

Uitgave

Gemeente Leiden september 2021

Deze uitgave verschijnt ter gelegenheid van het afscheid
van Hilde Blank als stadsbouwmeester van Leiden.

Singelpark XL

Toekomstdroom voor een verbonden stad

Singelpark XL is een visie op de stad van morgen, met de aantrekkelijkheid om een gedeelde droom van alle stadmakers in Leiden te worden. Singelpark XL refereert aan het succes van het burgerinitiatief Singelpark Leiden. Het Singelpark wordt alom gewaardeerd: als route, als ommetje rondom de historische binnenstad en als project waarbij een burgerinitiatief is gerealiseerd tot een groene route. Singelpark XL is een groene route op de schaal van de hele stad. Het park verbindt de wijken onderling en zorgt voor een gezonde groene omgeving die altijd nabij is. De route gaat langs plekken waar de stad de komende decennia zal ontwikkelen met nieuwbouw. Dat vergroot de kans dat deze groene route er ook daadwerkelijk komt. De route is bedoeld om te inspireren en kan geleidelijk aan ontstaan, meeliftend met projecten en wensen en ideeën van burgers.

In het gedroomde Singelpark XL liggen het Vondelkwartier, het Pesthuis en Naturalis aan een groene route. De route verbindt het Bio Science Park via het Leidse Hout, raakt de nieuwe stationsomgeving en gaat dwars door nieuwe stukjes Leiden. Het Rijn-Schiekanaal krijgt een wandelroute met zicht op de torens van de Meelfabriek. Station Lammenschans wordt met een brug over de Trekvluit verbonden met het nieuwe stedelijke gebied rondom de Rooseveltstraat. Dwars door de wijk Zuidwest steekt de route de Oude Rijn over naar het verstedelijkte Werninkterrein en de Hoge Mors.

